

GÆLD

i FORANDRING

Dette temanummer bringer otte helt unikke bidrag, som gennem et fokus på gæld giver indblik i samfund og relationer i forandring. Artiklerne udfordrer den måde, vi ofte har tænkt og teoretiseret gæld på, ved at sætte fokus på gæld som en både ustabil og uforudsigelig social kontrakt, hvor ændringerne i gældsrelationerne også skaber ustabilitet i de menneskelige relationer. Artiklerne udfolder, hvordan gæld er fundamentalt for livsbetingelser og forandringsprocesser. De undersøger gæld blandt rumænske flaske-samlere i Danmark, indbyggere i en kinesisk spøgelsesby, beboere i en ghetto i Brasilien, landsbyboere og ånder i Madagaskar, jordejere i Uganda, nigerianske sexarbejdere i Europa, daglejere i Indien, og senegalesiske souvenirsælgere på Kap Verde.

Gæld er ikke bare penge, vi skylder banken. Klassiske antropologiske studier af gaver og reciprocitet har synliggjort, hvordan gæld også kan være knyttet til udvekslingen af både fysiske objekter og metafysiske løfter mellem mennesker og ånder. Selvom gæld ikke nødvendigvis har været et centralt analytisk begreb, så er det et vigtigt element i Mauss og Malinowskis teorier om gaveudveksling, som ikke alene har været grundlaget for forståelsen af prækapitalistisk økonomi, men mere bredt for dannelsen og opretholdelsen af samfund baseret på sociale kontrakter. Det at skyldte nogen noget skaber og opretholder relationer mellem mennesker og grupper.

af **STINE SIMONSEN PURI**
og **MARIE KOLLING**

I vores brug af ordet gæld lægger vi i dette temanummer ikke desto mindre op til analyser af etnografiske fænomener i en kontekst,

hvor udveksling og reciprocitet som oftest har et monetært aspekt ved eksempelvis at være integreret i formelle kreditinstitutioner. I denne mere moderne kontekst er det dog vigtigt at lægge mærke til – med baggrund i den klassiske antropologi – hvordan gæld på den ene side kan eksistere som penge, og på den anden som ting, som eksempelvis biler, eller som forskellige former for forpligtigelser overfor mennesker eller ånder. I sammenhæng med dette kan det ses, hvordan formel gæld, som man kan stifte via en bank, ofte er forbundet med uformel gæld, der kan stiftes via 'lånehajer' eller familie, venner og bekendte.

Gældsrelationerne, som beskrives i dette temanummer, er ikke funderet i fasttømrede sociale konstellationer, men opstår som del af forandringsprocesser, ofte abrupte, som rykker mennesker ud af deres vante plads i samfundet, hvad enten det er grundet en fysisk flytten sig - fra hjemland eller bolig - eller omfattende økonomiske forandringer grundet markedsudsving eller politisk indgriben. Artiklerne udfolder gæld som et fænomen, som ikke bringer eller stiler efter stabilitet i relationer, som den klassiske litteratur ofte lægger vægt på, men derimod i høj grad medfører ustabilitet og usikkerhed i menneskers liv.

En del af denne ustabilitet er forbundet med, at

gæld ikke nødvendigvis er noget, der eksisterer mellem fastlagte parter men i krydsfeltet mellem formel og uformel økonomi og nogle gange på tværs af landegrænser. Den klassiske udvekslingsteori ville sige, at gæld udspiller sig i et kredsløb, hvor den er udtryk for en bevægelse mellem A og B eller, i større systemer, fra B videre til C og derfra på en eller anden måde tilbage til A. Men gæld kan ikke sættes på en formel. Der er nærmere tale om, at gælden forandrer sig i processen, og desuden bliver gæld ikke nødvendigvis betalt tilbage, som flere af artiklerne viser. Gælden kan forandres som del af ændrede relationer mellem debitor og kreditor, eller af udefrakommende større forandringsprocesser som økonomiske opsving eller nedture, klimaforandringer, migrationspolitik og pengepolitik. Samtidig kan forandringer i gælden tilføje et element af uforudsigelighed til gældens konsekvenser og fremtidsudsigter, der kan forstærke den usikkerhed, der i første omgang motiverede folk til at stifte gæld. Ikke alene viser artiklerne, at gæld er i forandring, men også at gæld forandrer.

Selvom lån, via formelle finansielle institutioner, i dag ses som essentielt for både økonomisk vækst og finansiell inklusion verden over, udfolder flere af artiklerne i dette temanummer gældens sociale slagside – både for dem der inkluderes og dem der ekskluderes fra den formelle låneindustri. Artiklerne sætter på den ene side fokus på, hvad der driver folk til at tage eller give lån under forskellige – ofte vanskelige – økonomiske og historiske omstændigheder, og på den anden side de vidtrækkende konsekvenser disse lån kan have blandt forskellige befolkningsgrupper, hvilket kommer til udtryk i både desperation og håb, omsorg og udnyttelse.

Mette Lind Kusks og Marie Kollings bidrag peger begge på forandringer i de nære relationer som følger af finansiell inklusion. Mette Lind Kusk illustrerer gennem en tegneserie efterfulgt af uddybende kommentarer, hvordan et individuelt banklån i Uganda, der stiftes i familiens jord, skaber konflikter indenfor familien og udfordrer traditionelle opfattelser af moral og kollektivt ejerskab. Marie Kollings artikel tegner et billede af, hvordan udvidet adgang til forbrugerkredit i Brasilien ikke blot skaber nye muligheder, men også nye problemer for beboere i en fattig bydel. Kredit kan gives videre mellem familiemedlemmer og naboer, og derved opstår der komplicerede gældsrelationer, der har karakter

af både omsorg og udnyttelse.

Når fattige brasilianere optager forbrugslån, skabes der ikke bare uro i de nære relationer, men de forbindes med en global økonomi, hvor banker og virksomheder over landegrænser er forbundet via gæld. Også i den uformelle sektor er der forbindelser over landegrænser, for eksempel ved migration, som muliggøres via lån, hvormed der opstår nye transnationale gældsrelationer. Sine Plambechs artikel beskriver, hvordan nigerianske kvinder rejser til Europa i ønsket om at give sig selv og deres familie en bedre fremtid. De stifter gæld i forbindelse med rejsen, der fastholder dem som *gældsbundne* sexarbejdere i Europa. Gælden, de høje renter og udgifter under opholdet nærmest umuliggør at kvinderne formår at gøre sig uafhængige af deres arbejdsgiver. Men alligevel formår de ofte at sende penge hjem. For de unge migranter fra Vestafrika, som er havnet på Kap Verde på vej til Europa, er forholdene omkring migrationen ifølge Rikke Flodin præget af en social gæld til deres forældre, som forventer, at de påtager sig forsørgerrollen i familien. Blandt andet på grund af høj arbejdsløshed kan migrationen til Europa derfor synes en nødvendighed for at kunne imødekomme denne gæld. Da gælden i form af forventninger til økonomiske forsørgelse dog ofte ikke kan indfris, kan det ende med, at kontakten med familien lider skade i form af løgn og fortielser. I begge tilfælde synes det næsten umuligt at komme ud af gæld, hvad enten den er moralsk eller økonomisk funderet.

Dette gælder også for en tredje gruppe af migranter; romaer fra Rumænien. De kommer periodisk til Danmark for at klunse og samle flasker i forsøget på at tilbagebetale noget af den højtforrentede gæld, de hvert år opbygger i vinterhalvåret i Rumænien for at overleve. Selv forud for gælden, der stiftes i forbindelse med udgifter til rejsen til Danmark, lever de i en situation, Camilla Ravnøl betegner som *livsgæld*, hvor de ikke forventer nogensinde at blive gældsfri. Disse tre artikler omhandler migration giver et rørende indblik i livet på bunden af samfundet og gældens dobbeltsidige karakter som både muliggørende og fastlåsende anledning til håb og håbløshed.

Migration er et eksempel på gennemgribende forandringer i livsforhold foranlediget af individuelle, og i mange tilfælde nødvendige, valg, som skaber nye gældsforhold og relationer. Andre gennemgri-

bende forandringer kommer i højere grad udefra. Michael Ulfstjernes artikel, som omhandler det uformelle lånemarked i forbindelse med et spekulativ byggeboom i en by i Kina, bringer indblik i, hvordan et crash i byggeindustrien kan vende op og ned på hvem, der overhovedet kan anses for at være i gæld. Artiklen viser, hvordan almindelige borgere ved at tilbyde privatlån til spekulanter i byggebranchen fik mulighed for at tage del i opsvinget gennem indtjening på høje renter. Da markedet crashede stod de dog selv tilbage med en slags gæld, på grund af umuligheden i at tilbagekræve lån. I Atreyee Sens artikel får vi også indblik i en pludselig vending i magtrelationer i forbindelse med gennemgribende økonomiske omvæltninger i Indien. Hvor løsarbejdere i den indiske slum ofte står i gæld til deres arbejdsgiver blandt andet på grund af forudbetalt løn og lån, blev dette vendt på hovedet i 2016, da regeringen annullerede pengesedlers værdi som forsøg på at komme sort økonomi til livs. Dette resulterede i, at arbejdsgivere blev afhængige af, at arbejderne arbejdede gratis i en periode, hvor de ikke havde penge til at udbetale løn, hvilket betød, at arbejdsgiverne stod i både økonomisk og moralsk gæld til deres arbejdere. Derigennem opnåede arbejderne en anerkendelse, de ikke havde fået før.

For Anders Norges artikel er de udefrakommende forandringer mere gradvise. Hans artikel adskiller sig både ved at indbringe klima som kontekst og ånder som agenter. Her ser vi, hvordan klimaforandringer og overgang til kapitalistisk produktion er med til at destabilisere leveforholdene i et lokalsamfund i Madagaskar, hvor man traditionelt har stillet ånderne gaver i udsigt til gengæld for hjælp. Men netop på grund af de usikre forhold vægrer mange sig mod at stifte gæld til ånderne, fordi de ikke længere kan være sikre på at kunne indfri løfteofrene – og som artiklen viser kan uindfrie løfter have fatale konsekvenser. Derved er klimaforandringer og socioøkonomiske forandringer med til at skabe nye former for gæld og relationer til det overnaturlige.

Studiet af gæld i en moderne kontekst udfolder kompleksiteten i nutidens økonomi og viser, hvordan menneskets livsbetingelser er forbundet med samfund i forandring, præget af øget mobilitet, postindustriell kapitalisme og klimaforandringer. Her viser migration sig for flere som en mulighed for at håndtere gæld og behovet for at forsørge sin familie, mens det

resulterer i stiftelsen af nye former for gæld. Samtidig åbner udvidelsen af den finansielle sektor gennem såkaldt finansiell inklusion af fattige borgere for nye muligheder for at opnå kredit og stifte gæld. Dette kommer til udtryk både i adgang til formelle lån og de problemer i de tætte relationer, der kan medfølge, og i at flere og flere deltager direkte eller indirekte i spillet om gevinster i markeder for spekulation, som i lang udstrækning bygger på kredit.

Hvor nogle ændringer af gældsrelationer er forbundet med mere gradvise forandringer, og andre med periodiske udsving i økonomi, viser de fleste sig i pludselige ændringer, som vender op og ned på alting, hvad enten det drejer sig om et opbrud med ens hjemland, en markedsboble der springer, eller et politisk indgreb i penges værdi. Artiklerne viser, hvordan sådanne pludselige forandringer gør, at normerne for reciprocitet ændres eller endda sættes helt ud af spil. I sidste ende skaber ændringerne i gældsrelationerne således også ændringer og ustabilitet i de menneskelige relationer.

Nummeret afsluttes med to artikler uden for temaet Gæld. Kasper Pape Helligsøe beretter fra sit feltarbejde i Boulder, Colorado, hvor han bogstaveligt talt har fulgt i hælene på "folk der godt kan lide at løbe langt i høje bjerge", som han skriver, og for hvem dette område er et mekka. Ved at løbe med disse folk samt snakke med dem på cafeerne nede i byen, finder Helligsøe ud af, at det de løber efter er deres autentiske selv, for "i bjergene kan man ikke lyve", som artiklen hedder. Det kan man til gengæld i skønlitteratur, men hvad der er løgn og sandhed er ikke altid til at afgøre. Netop det kan måske give både frihed og andre indsigter. I al fald droppede den prisbelønnede forfatter Hanne Højgaard Viemose i sin tid sine antropologistudier til fordel for en skønlitterær karriere, der med foreløbigt tre bøger og en fjerde på vej er blevet betegnet som et væsentligt bidrag inden for de senere års såkaldte autofiktion, hvor selvbiografiske og fiktive elementer blandes. Overvejelserne over, og ikke mindst eksperimenterne udi dette var rammen for Viemoses festtale til Dansk Etnografisk Forenings Formidlingsprisfest i oktober 2017. Nummerets sidste artikel er et uddrag af denne tale og kan give stof til eftertanke – og til nye eksperimenter – om forholdet mellem akademisk og litterær skrivestil. ■

God læselyst!